Даница М. Јеротијевић Тишма
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Департман за англистику

DOI: 10.46793/KDNN25.029JT
UDK: 821.163.41.09 Јовановић Змај Ј.
373.2:811.163.41`342

РИЗНИЦА ЧИКА ЈОВЕ ЗМАЈА И РАЗВОЈ ФОНОЛОШКЕ СВЕСНОСТИ КОД ДЕЦЕ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА[1]

Апстракт: У литератури је добро познато да развијена фонолошка и фонемска свесност олакшавају, прецизније речено представљају важан предуслов за развој вештина читања и писања (Госвами 2015). Такође је добро познато да се прве назнаке успостављања фонолошке свесности јављају са препознавањем риме. Имајући у виду резултате претходних студија у којима се показало да редовно излагање римованој поезији позитивно утиче на развој фонолошке свесности код деце (Фреш, Харисон 2013; Лим, Чу 2018), као и недостатак емпиријских истраживања на дату тему у српском научном контексту, наш рад испитује потенцијални ефекат свакодневног читања стихова из *Ризнице песама за децу* Јована Јовановића Змаја у трајању од два месеца на развој фонолошке свесности код деце предшколског узраста. У експерименталном делу истраживања учествовало је четрнаесторо деце (осам девојчица и шест дечака), док је четворо деце (три девојчице и један дечак) представљало контролну групу. Деца у експерименталној групи слушала су стихове из поменуте збирке петнаест минута дневно, у трајању од 60 дана, док контролна група није имала никакве интервенције. Обе групе испитаника тестиране су пре и после експерименталног периода незнатно модификованим FONT тестом фонолошке свесности (Суботић 2011) и скраћеном верзијом *Теста гласовне анализе и синтезе у речима* (ТГАИСУР) (Радичевић, Маринковић 1993). Резултати су показали да читање песама чика Јове Змаја може побољшати поједине аспекте фонолошке свесности и то пре свега оне једноставније, као што су спајање и сегментирање слогова, препознавање риме и идентификација првог и последњег гласа у речи. Напредак је примећен и у комплекснијим задацима анализе и синтезе гласова, али је за поузданије закључке неопходно спровести истраживање са већим бројем испитаника. Иако ограниченог домета и опрезних закључака, резултатима спроведеног

[1] Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о преносу средстава за финансирање научноистраживачког рада запослених у настави на акредитованим високошколским установама у 2025. години, број: 451-03-137/2025-03/ 200198).

danica.tisma@filum.kg.ac.rs

експеримента истраживање је изнова потцртало важност вежбања фонолошке свесности као предуслова успешног савладавања вештине читања на раном узрасту.

Кључне речи: фонолошка свесност, фонема, глас, рима, Јован Јовановић Змај.

1. РАЗВОЈ ФОНОЛОШКЕ СВЕСНОСТИ

На почетни развој и успешност достизања вишег нивоа читалачке писмености код деце раног узраста утичу бројни фактори, од *социодемографских*, попут образовања мајке или друштвеног окружења, *когнитивних*, попут развоја вокабулара, до *фактора непосредно везаних за вештину читања*, као што су познавање везе између гласа и графеме и фонолошка свесност (Сучена и др. 2023). Нижи ниво фонолошке свесности у предшколском периоду нужно доводи до споријег савладавања вештина читања и писања у нижим разредима основне школе (Ог, Сандман-Вит, Бејтман 2012), што резултира отежаним разумевањем писаног језика и потешкоћама у постигнућу код других школских предмета (Лониган и др. 2013).

Деца типичног развоја показују знаке препознавања римованих речи око треће године, док се свесност везана за слогове, њихов почетак и крај, јавља око четврте године живота (Керол и др. 2003). Идентификација фонема долази током прве године формалног подучавања, с тим што се фонемска свесност може развити без обзира на то да ли је дете претходно имало прилике да се сусретне са било каквим видом формалне инструкције на нивоу слога (Украјинец и др. 2011). Слични су налази и у српском говорном подручју (Николић, Миленковић 2019: 126–127). Око пете године јавља се способност спонтаног стварања риме, а око шесте способност сегментације, издвајања и супституције сегмената унутар речи. Иако је било аутора који су истраживањем са петогодишњацима донели закључке да постоји могућност да се свест о идентификацији фонема развије пре препознавања риме (Данкан, Сејмор, Хил 1997), такви налази су убрзо доведени у питање преиспитивањем методолошког дизајна дате студије, а примедбе су се пре свега односиле на непримерену комплексност постављених задатака (Гуденс, Сандра 2003).

2. РИМОВАЊЕ И ФОНОЛОШКА СВЕСНОСТ – ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА

Римовани стихови и песмице научене на раном узрасту имају толико снажан утицај на когнитивни развој да њихов утицај и значај не престаје чак ни у одраслом добу (Даниелсон 2000). Разумевање првих рима најављује почетак фонолошке свесности код деце, те је оправдана препорука да читање римованих песмица доприноси развоју фонолошке свесности (Лаловић 2012: 42).

О значају рима и стихова за стимулацију фонемске и фонолошке свесности сведоче бројне студије (Фреш, Харисон 2013; Лим, Чу 2018). Чак и деца са потешкоћама у развоју говора брже напредују у погледу фонолошке свесности уколико су римовани стихови део свакодневних активности (Ван Клик, Гилам, Макфаден 1998). Када дете схвати да се реч састоји од мањих гласовних јединица, односно чује да оне постоје, тада је оно способно да идентификује и риму. Перцепција римовања подразумева да дете јасно детектује да се римоване речи разликују у свом почетку, а да су сличне или идентичне на крајевима.

Што се тиче истраживања фонемске и фонолошке свесности у српском научном контексту, она су се, иако бројна, пре свега бавила питањима нивоа фонолошке свесности (Лазаревић 2014), односом са фонолошким поремећајима (Миланков и др. 2021), конкретним питањима унапређења кроз активности (Спасић 2022), као и њеном повезаношћу са почецима читања (Голубовић 2003; Лаловић 2012; Панић, Ђорђевић 2015; Чолић, Вуковић 2018). Уз неометен говорни развој у коме је успостављена веза између фонеме и графеме, фонолошка свесност препозната је као неопходна предвештина читања и писања. Вежбање фонолошке свесности код деце углавном се врши кроз активности опажања слогова и риме, препознавања првог гласа или појединачног гласа (Јовановић-Симић, Славнић, Доброта-Давидовић 2008: 27). Знатно су ређа лонгитудинална истраживања, као и емпиријска истраживања са потенцијалним мерама побољшања фонолошке свесности.

3. МЕТОДОЛОГИЈА

3.1. Циљеви и истраживачка питања

Имајући у виду резултате претходних студија у којима се показало да редовно излагање римованој поезији позитивно утиче на развој фонемске и фонолошке свесности код деце (Фреш, Харисон 2013; Лим, Чу 2018), као и недостатак емпиријских истраживања на дату тему у српском научном контексту, наш рад испитује потенцијални ефекат свакодневног читања стихова *Ризнице ђесама за децу* Јована Јовановића Змаја на развој фонолошке свесности код деце предшколског узраста. Осим што намеравамо истражити да ли интервенција има било какав ефекат, такође желимо да анализирамо да ли је ефекат исти у свим аспектима, односно задацима који испитују нивое фонолошке свесности. С обзиром на релативно мали број испитаника за овакав тип истраживања и далекосежније закључке, истраживање посматрамо као прелиминарно, те у фокус не стављамо поређење постигнућа у односу на пол или узраст деце.

Пратећи постављене циљеве у раду полазимо од следећих истраживачких питања:

- Има ли читање римоване поезије чика Јове Змаја утицај на постигнуће на тесту фонолошке свесности?
- Уколико ефекта има, да ли је он исти у свима задацима фонолошке свесности?

3.2. Испитаници

У истраживању је учествовало укупно 18 деце предшколског узраста, типичног когнитивног и говорног развоја без примећених артикулационих одступања, подељене у експерименталну групу од 14 деце (8 девојчица и 6 дечака, узраст 5,5 и 6 година (просек 70,86 месеци)) и контролну са 4 детета (3 девојчице и 1 дечак, узраст 6 година (72 месеца)). Сви испитаници су у тренутку експеримента похађали предшколску установу „Пионир" у Јагодини, али ваља напоменути да тренутно истраживање није институционализовано ни у ком смислу. Прецизније, иако су сва деца похађала исту установу, читаво истраживање спроведено је од стране ауторке рада сасвим независно. Сва деца су у тренутку испитивања живела са оба родитеља. У експерименталној групи било је 67,86% родитеља са високошколским образовањем и 32,14% са средњошколским образовањем, док су готово сви родитељи (изузев једног) у контролној групи имали високошколско образовање (87,5%). Групе су формиране у складу са распложивим ресурсима и могућностима спровођења. Иницијално је још двоје деце укључено у контролну групу, али због болести нису могла да понове тестирање, тако да су искључена из анализе. Пре почетка истраживања родитељи су детаљно упознати са циљевима и гарантована је анонимност обраде података, тако да су сви потписали сагласност за учешће.

3.3. Инструменти и процедура

Родитељи деце у експерименталној групи имали су задатак да сваког дана у трајању од петнаест минута читају стихове из збирке песама *Ризница* чика Јове Змаја. Разлог за одабир ове збирке лежи у чињеници да су родитељи у мини-анкети пре почетка на питање која их књига највише подсећа на детињство већински навели управо њу (58,33%), док је иста књига изабрана у највећем проценту као књига коју би најрадије читали деци пред спавање (72,22%). Број прочитаних песама у току дана није био ограничен, али су сви родитељи унапред добили листе са одабраним песмама за случај да неко није поседовао збирку. Континуираност читања проверавана је подсетником од стране ауторке рада и кратком повратном информацијом од родитеља.

Експериментални период трајао је два месеца, од марта до априла 2018. године, укупно 60 дана. За то време, контролна група није имала никакве наменске интервенције, већ је регуларно обављала уобичајене активности.

Обе групе испитаника тестиране су пре и после експерименталног периода FONT тестом фонолошке свесности (Суботић 2011) и скраћеном верзијом *Теста гласовне анализе и синтезе у речима* (ТГАИСУР) (Радичевић, Маринковић 1993, у: Голубовић и др. 2019). Тест је скраћен у том смислу што за појединачне сегменте није било по десет примера, већ по три. Иницијални примери са претеста нису мењани. Испитаници су тестирани индивидуално у познатим просторијама уз присуство аутора рада и родитеља у другој просторији. Просечно трајање тестирања било је између тридесет и четрдесет минута, а обављено је током четири дана оба пута. Временски тестирање није било ограничено, а сви задаци били су усмени. С обзиром на то да се испитаници нису сусрели са таквим начином тестирања, читава процедура и задаци детаљно су објашњени и демонстрирани примерима. Управо је чињеница да се деца први пут срећу са тестом резултирала скраћењем броја примера у ТГАИСУР тесту. Тек када смо се уверили да учесници у потпуности разумеју задатак, приступили смо спровођењу теста. Испитивач је био познат свим учесницима мало пре почетка тестирања.

FONT тест (Суботић 2011) се састојао из осам задатака и сваки задатак имао је по шест примера. Задаци су спајање слогова, слоговна сегментација, идентификација иницијалне фонеме, препознавање риме, фонемска сегментација, идентификација финалне фонеме, елиминација иницијалне фонеме и фонемска супституција, тим редоследом. Називи задатака прилично прецизно описују саму активност, једино је можда потребно нешто подробније објаснити последњу у којој је требало почетну фонему заменити другом и изговорити новонасталу реч. Одговор се рачуна као *тачно/нетачно*. ТГАИСУР тест (Радичевић, Маринковић 1993) се састоји из два дела и то: *анализе гласова*, где се кроз девет задатака процењује способност препознавања првог и последњег гласа у речима, пребројавања гласова у двосложној речи, препознавања другог и трећег гласа у речима, позиционирања гласа у речима у односу на друге гласове и секвенционирања гласова у двосложној речи као при писању, и процене *синтезе гласова* на нивоу једносложне речи (нпр. У-М), двосложне речи једноставне структуре слога (нпр. О-К-О), двосложне речи сложеније структуре слога (нпр. Ј-А-Г-Њ-Е) и тросложних и вишесложних речи (нпр. Б-Е-О-Г-Р-А-Д) (укупно четири задатка са по три примера). Препоручени начин оцењивања јесте скалом од 1 до 7, где 1 значи тачно урађен пример у потпуности, док се од 2 до 7 рангирају одговори у зависности од типа грешке. За потребе нашег истраживања бодовање је вршено као и у случају претходног теста, односно по принципу тачно/нетачно.

Добијене резултате тестирања анализирали смо адекватним статистичким тестовима како бисмо утврдили да ли свакодневно читање римоване поезије може имати ефекта на ниво фонолошке свесности код деце предшколског узраста. За потребе дескриптивне статистике, Ман-Витнијевог теста (енгл. *Mann-Whitney U test*), као и Вилкоксоновог теста ранга (енгл. *Wilcoxon signed-rank test*) за поређење резултата анализе коришћен је софтверски пакет SPSS, верзија 20.0.

4. РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

У табелама које следе приказујемо резултате тестирања и то прво претестова за обе групе испитаника, а затим посттестова за обе групе испитаника. Резултате FONT теста приказујемо у табелама 1 и 2, а ТГАИСУР теста у табелама 3 и 4. Редослед навођења задатака у табелама исти је као на тестирању. Средњу вредност тачних одговора по задацима са стандардном девијацијом (вредност испод мањим словима), прате минималне и максималне вредности за сваки задатак.

Најпре у Табели 1 приказујемо резултате тестирања фонолошке свесности FONT тестом. Пре самог почетка експерименталног периода упоредили смо резултате тестирања за експерименталну и контролну групу и Ман-Витнијев тест је показао одсуство статистичке значајности за све задатке и сугерисао да се прихвати нулта хипотеза, односно да међу две задате групе нема статистички значајне разлике у постигнућу.

Табела 1. Резултати FONT теста пре експеримента

Задаци	**Експериментална група**			**Контролна група**		
	Средња вредност и с.д.	**Мин.**	**Макс.**	**Средња вредност и с.д.**	**Мин.**	**Макс.**
Спајање слогова	4.64 1.28	2	6	4.75 0.96	4	6
Слоговна сегментација	4.29 1.38	2	6	5.0 0.82	4	6
Идентификација почетне фонеме	4.0 1.56	2	6	4.75 0.96	4	6
Препознавање риме	3.36 1.74	1	6	3.0 2.16	0	5
Фонемска сегментација	1.21 1.05	0	3	2.0 0.82	1	3

Идентификација завршне фонеме	2.29 1.59	0	5	3.5 1.29	2	5
Елиминација почетне фонеме	1.07 0.92	0	3	1.25 0.96	0	2
Фонемска супституција	1.0 0.78	0	2	1.5 1.29	0	3

На основу резултата из Табеле 1, закључујемо да је код експерименталне групе најуспешнији задатак спајање слогова, а следе му слоговна сегментација и идентификација почетне фонеме. Контролна група показује нешто виши ниво постигнућа у прва три задатка, при чему је слоговна сегментација најуспешније урађена активност. Након трећег задатка примећујемо да разлике нису толико изражене, осим за идентификацију финалне фонеме. Поменути задатак је код контролне групе показао виши ниво успешности него препознавање риме, док је у експерименталној групи обрнута ситуација. Контролна група показује и нешто више резултате у фонемској сегментацији, али је то и даље прилично низак резултат. Најлошије урађени задаци су елиминација почетне фонеме и фонемска супституција, код којих поново контролна група показује нешто виши резултат. Свакако се нешто бољи учинак контролне групе може делимично приписати броју испитаника који је тростручко мањи у контролној групи. Са оваквим резултатима на тесту фонолошке свесности експериментална група отпочела је период читања стихованих песама чика Јове Змаја у трајању од два месеца. Након истека експерименталног периода, тестирање је поновљено, а резултати су приказани у Табели 2.

Табела 2. Резултати FONT теста после експеримента

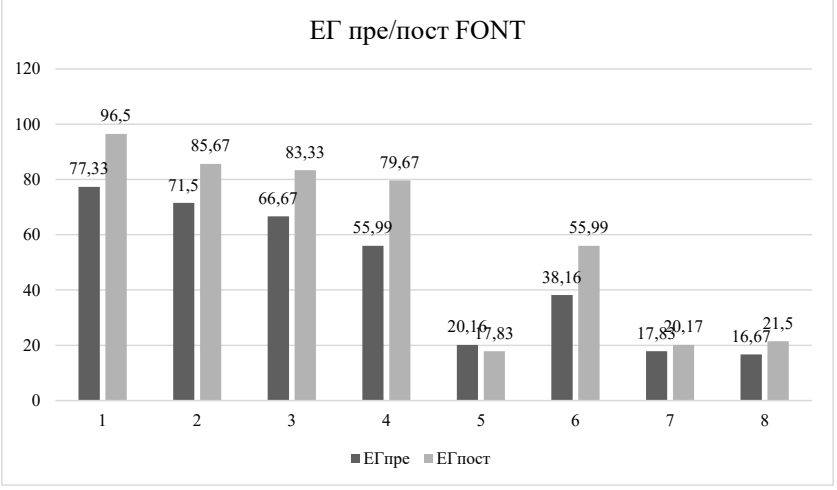
Задаци	**Експериментална група**			**Контролна група**		
	Средња вредност и с.д.	**Мин.**	**Макс.**	**Средња вредност и с.д.**	**Мин.**	**Макс.**
Спајање слогова	5.79 0.43	5	6	5.25 0.5	5	6
Слоговна сегментација	5.14 0.95	3	6	5.5 0.58	5	6
Идентификација почетне фонеме	5.0 0.96	3	6	4.75 0.96	4	6
Препознавање риме	4.78 0.89	3	6	4.0 0.7	3	5
Фонемска сегментација	1.07 0.99	0	3	1.25 0.5	1	2

Идентификација завршне фонеме	3.36 1.49	0	5	4.0 0.82	3	5
Елиминација почетне фонеме	1.21 0.80	0	3	1.25 0.5	1	2
Фонемска супституција	1.29 0.73	0	2	1.5 1.29	0	3

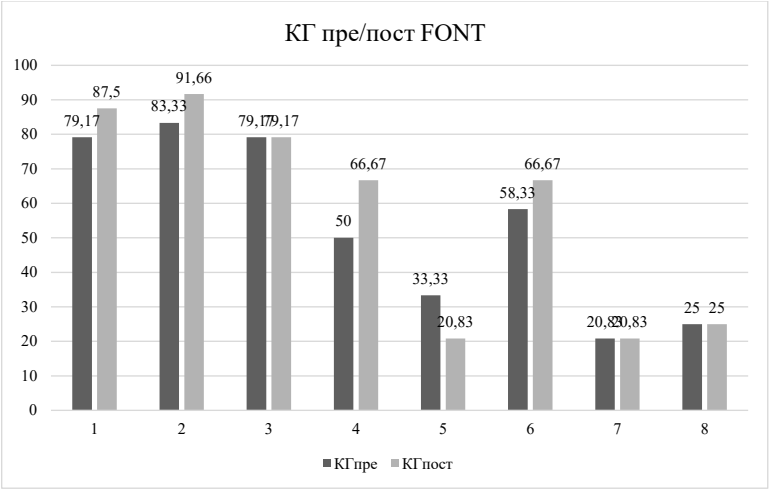
На основу података из Табеле 2 констатујемо да је највећи напредак експериментална група остварила у задацима спајања и сегментације слогова, идентификације почетне фонеме, препознавања риме и идентификације финалне фонеме. Благи напредак види се и у задацима елиминације почетне фонеме и фонемске супституције. Једини задатак где се примећује благи пад постигнућа јесте фонемска сегментација. И контролна група бележи благи напредак у односу на претест и то у задацима спајања слогова и слоговне сегментације, препознавања риме и идентификације завршне фонеме. За разлику од контролне групе која је имала исто постигнуће на два завршна задатка, која спадају у три најсложенија и најнеуспешније решена, експериментална група је показала благи напредак. Занимљиво је да је на петом задатку сегментације фонема код обе групе уочен пад у постигнућу, с тим што је он осетнији код контролне групе. Важно је такође напоменути да за последња четири задатка није било ниједног детета које је урадило све примере за дати задатак.

Поређење процента постигнућа на претесту и посттесту јасније је видљиво на графиконима 1 и 2 за обе групе испитаника.

Графикон 1. Поређење нивоа постигнућа на FONT тесту (експериментална група)

Графикон 2. Поређење нивоа постигнућа на FONT тесту (контролна група)

С обзиром на недовољан број испитаника, нарочито у контролној групи, а да би се уопште спровео тест нормалности дистрибуције, у анализи добијених података користили смо непараметријске тестове, како за иницијално поређење постигнућа група, тако и за евентуалне разлике у постигнућима на претесту и посттесту. Конкретно, за поређење резултата коришћен је Вилкоксонов тест ранга чији се подаци налазе у Табели 5 за FONT тест.

Табела 5. Резултати статистичке анализе пре/посттеста за обе групе (FONT)

Задаци	**Експериментална група**	**Контролна група**
FONT тест		
Спајање слогова	Z = -2.724, p = 0.006	Z = -1.382, p = 0.175
Слоговна сегментација	Z = -2.588, p = 0.010	Z = -1.414, p = 0.157
Идентификација почетне фонеме	Z = -2.271, p = 0.823	Z = -0.000, p = 1.000
Препознавање риме	Z = -2.414, p = 0.016	Z = -1.342, p = 0.180
Фонемска сегментација	Z = -1.414, p = 0.157	Z = -1.217, p = 0.194
Идентификација завршне фонеме	Z = -2.236, p = 0.025	Z = -1.414, p = 0.157
Елиминација почетне фонеме	Z = -1.406, p = 0.165	Z = -0.000, p = 1.000
Фонемска супституција	Z = -1.414, p = 0.157	Z = -0.000, p = 1.000

Пре свега уочавамо да у контролној групи испитаника ни за један задатак нема статистички значајне разлике у постигнућима на тестовима фонолошке свесности, иако је уочено благо побољшање процента успешности. Такви резултати могу се објаснити евентуално развојним фактором, али је и могуће да су нешто боље урадили посттест јер су већ били упознати са задацима. Што се тиче експерименталне групе, статистички значајна разлика у постигнућу примећена је код чак четири задатка и то код спајања слогова и слоговне сегментације, као и препознавања риме и идентификације завршне фонеме. Препознавање риме након експерименталног периода боље је за чак 25%. Претходно наведено упућује на закључак да конзистентно слушање римоване поезије може довести до побољшања одређених нивоа фонолошке свесности, што је у складу са претходним истраживањима и у српском и у светском научном контексту (Лаловић 2012; Фреш, Харисон 2013; Лим, Чу 2018). Могуће је додатно објашњење за бољи учинак на посттесту потражити и у развојном фактору, али нам се чини да је два месеца релативно мали период за статистички значајне помаке у постигнућу. Након спроведеног теста може се закључити да су најлакши задаци за наш узорак испитаника везани за спајање и сегментирање слогова, док су најзахтевнији задаци елиминација почетне фонеме, супституција и фонемска сегментација. Овакви налази у складу су са ранијим истраживањима у којима је такође утврђено да су најзахтевнији задаци елиминације и супституције, а најлакши спајање и сегментирање слогова између осталих (Голубовић и др. 2019). За разлику од претходне студије, наше истраживање је показало ниже постигнуће на задатку фонемске сегментације, што може бити последица непознавања типова задатака или датих вежбања имајући у виду да се испитаници први пут сусрећу са њима. Свакако је од пресудног значаја савладати је, јер је управо фонемска сегментација потцртана као један од предуслова успешног читања (Лазаревић 2014).

Као додатну проверу и поткрепљење претходним резултатима, спровели смо додатни тест фонемске анализе и синтезе, чије резултате претеста представљамо у Табели 3 за обе групе.

Табела 3. Резултати ТГАИСУР теста пре експеримента

Задаци	Експериментална група			Контролна група		
	Средња вредност и с.д.	Мин.	Макс.	Средња вредност и с.д.	Мин.	Макс.
Анализа гласова						
Први глас у речи	2.64 0.63	1	3	1.25 0.96	2	3
Последњи глас у речи	2.0 0.96	0	3	1.5 1.29	1	3
Број гласова у речи	1.79 0.97	0	3	2.75 0.5	2	2
Други глас у речи	1.14 0.77	0	2	2.25 0.96	1	2
Трећи глас у речи	0.86 0.66	0	2	2.0 0.0	0	2
Глас испред Х у речи	0.57 0.85	0	2	1.25 0.5	0	1
Глас иза Х у речи	1.0 1.1	0	3	1.0 0.82	0	1
Поређај гласове у речи	1.14 1.09	0	3	0.75 0.5	0	2
Поређај гласове у речи	0.79 0.80	0	2	0.5 0.58	0	1
Синтеза гласова						
Синтеза једносложне речи	2.14 1.03	0	3	2.0 0.91	1	3
Синтеза једноставне двосложне речи	1.57 1.09	0	3	1.5 1.29	0	3
Синтеза сложеније двосложне речи	1.93 1.07	0	3	2.0 0.82	1	3
Синтеза тросложне и вишесложне речи	1.43 1.09	0	3	2.0 0.82	1	3

На тесту анализе гласова пре почетка експерименталног периода експериментална група је најбоље резултате показала на прва три задатка, односно препознавању првог и последњег гласа у речи и у пребројавању гласова. За разлику од експерименталне, контролна група је имала уједначенију дистрибуцију постигнућа са отприлике сличним вредностима за првих

седам задатака на тесту. Контролна група је од експерименталне имала нешто боље постигнуће у задацима препознавања другог и трећег гласа у речи, проналажењу гласа пре и после циљног у речи, док је у осталим задацима у почетку показала нешто ниже резултате. На тесту синтезе експериментална група је најбоље урадила први и трећи задатак, односно спајање једносложне и сложеније двосложне речи, што је помало изненађујуће с обзиром на комплексност задатка. Контролна група најтачније је урадила задатке спајања једносложних речи и вишесложних речи, при чему је у том четвртом задатку имала виши резултат од експерименталне групе. За четврти, пети, шести и девети задатак ниједно дете није имало максималан број поена, односно није урадило све задате примере.

Резултате тестирања анализе и синтезе гласова након експерименталног периода приказујемо у Табели 4 за обе групе испитаника.

Табела 4. Резултати ТГАИСУР теста после експеримента

Задаци	**Експериментална група**			**Контролна група**		
	Средња вредност и с.д.	**Мин.**	**Макс.**	**Средња вредност и с.д.**	**Мин.**	**Макс.**
Анализа гласова						
Први глас у речи	2.92 0.27	2	3	2.0 0.82	1	3
Последњи глас у речи	2.86 0.53	1	3	1.75 0.96	1	3
Број гласова у речи	1.57 0.85	0	3	1.25 0.5	1	2
Други глас у речи	1.14 0.66	0	2	1.75 0.96	1	3
Трећи глас у речи	1.14 0.86	0	2	1.5 0.58	1	2
Глас испред Х у речи	0.71 0.82	0	2	1.5 0.58	1	2
Глас иза Х у речи	0.86 1.23	0	3	0.75 0.5	0	1
Поређај гласове у речи	1.71 1.07	0	3	0.75 0.5	1	1
Поређај гласове у речи	1.5 1.09	0	3	0.75 0.5	0	1

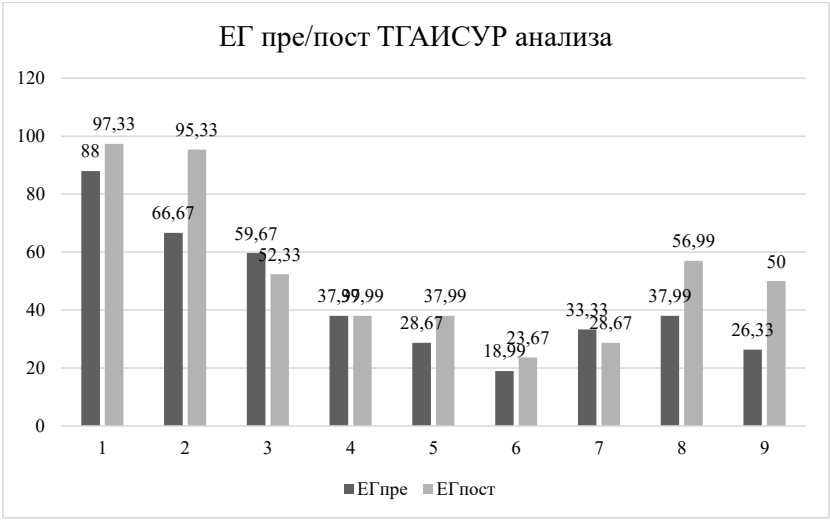
Синтеза гласова						
Синтеза једносложне речи	2.29 0.82	0	3	1.75 0.96	1	3
Синтеза једноставне двосложне речи	2.0 1.1	0	3	1.5 1.29	0	3
Синтеза сложеније двосложне речи	1.78 0.97	0	3	1.0 0.82	0	2
Синтеза тросложне и вишесложне речи	1.36 1.0	0	3	1.75 0.5	1	2

Када је у питању тест анализе гласова, након два месеца слушања поезије, експериментална група показала је напредак у пет задатака и то у препознавању првог и последњег гласа, идентификовању трећег гласа у речи, и у оба задатка рађања гласова у речи. Контролна група показала је благи напредак у задацима идентификовања почетног и финалног гласа у речи, као и идентификовања гласа иза циљног гласа у речи. Напредак се такође уочава у последњем задатку рађања гласова у речи, што је најкомплекснији задатак. Благи пад постигнућа експериментална група има у задацима бројања гласова и препознавања гласа иза циљног гласа у речи. Поменута група је на истом нивоу што се тиче препознавања другог гласа у речи. Интересантно је да је контролна група имала исти резултат за претпоследњи задатак рађања гласова у речи који је нешто једноставнији од последњег, а у свим осталим задацима показала је нешто нижи резултат.

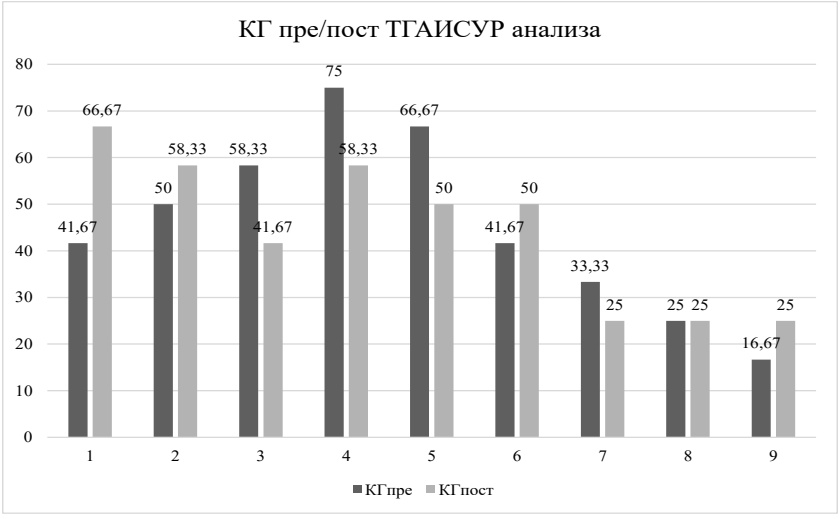
Што се теста синтезе гласова тиче, ситуација је прилично другачија. Наиме, експериментална група је показала напредак у само прва два задатка, док је у друга два видљив незнатни пад у постигнућу. Контролна група, с друге стране, показује пад у свим задацима осим у другом, где је постигнуће једнако оном са претеста. Оваква нестабилност при изради теста синтезе може указати на динамичност развоја овог нивоа фонолошке свесности чији се потпуни развитак очекује у првим данима формалног образовања. Иако су се задаци синтезе показали као најсложенији, било је деце која су урадила тачно сва три задата примера. Исто се не може рећи за задатке анализе у којима је требало идентификовати други и трећи глас у речи, те глас који долази испред циљног гласа, где није било деце која су урадила задатак с максималном тачношћу.

Ради боље прегледности проценте успешности на оба теста илуструјемо поређењима на графиконима 3–6, засебно за тестове анализе и синтезе по групама.

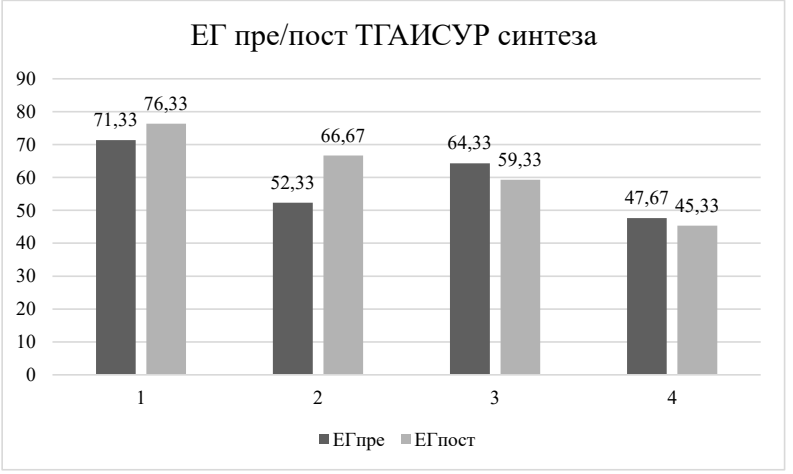
Графикон 3. Поређење нивоа постигнућа на ТГАИСУР тесту анализе (експериментална група)

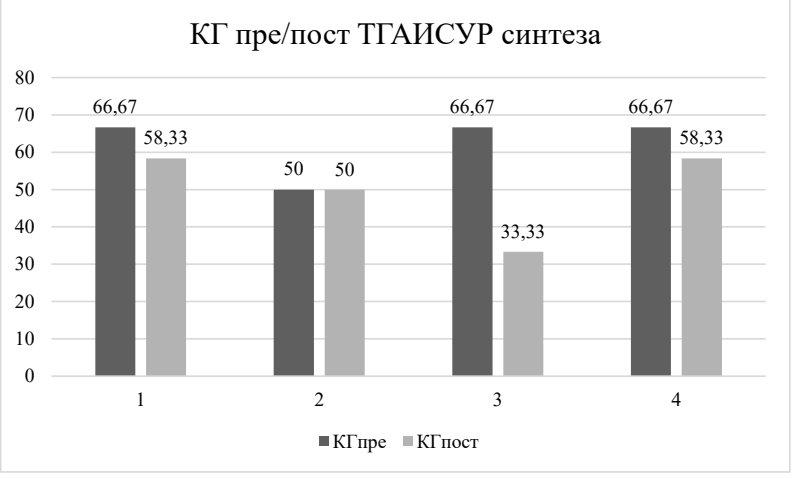
Графикон 4. Поређење нивоа постигнућа на ТГАИСУР тесту анализе (контролна група)

Графикон 5. Поређење нивоа постигнућа на ТГАИСУР тесту синтезе (експериментална група)

Графикон 6. Поређење нивоа постигнућа на ТГАИСУР тесту синтезе (контролна група)

Како бисмо добили прецизније податке о напретку и за ТГАИСУР тест смо спровели непараметријски Вилкоксонов тест чије резултате приказујемо у Табели 6.

Табела 6. Резултати статистичке анализе пре/посттеста за обе групе (ТГАИСУР)

Задаци	**Експериментална група**	**Контролна група**
ТГАИСУР тест (анализа)		
Први глас у речи	Z = -1.342, p = 0.265	Z = -1.342, p = 0.180
Последњи глас у речи	Z = -2.588, p = 0.010	Z = -1.414, p = 0.157
Број гласова у речи	Z = -1.732, p = 0.832	Z = -1.732, p= 0.083
Други глас у речи	Z = -1.385, p = 0.656	Z = -0.816, p = 0.414
Трећи глас у речи	Z = -1.889, p = 0.146	Z = -1.282, p = 0.172
Глас испред Х у речи	Z = -1.414, p = 0.157	Z = -1.732, p = 0.083
Глас иза Х у речи	Z = -0.816, p = 0.414	Z = -0.000, p = 1.000
Поређај гласове у речи	Z = -2.271, p = 0.023	Z = -0.000, p = 1.000
Поређај гласове у речи	Z = -2.428, p = 0.015	Z = -1.000, p = 0.317
ТГАИСУР тест (синтеза)		
Синтеза једносложне речи	Z = -1.000, p = 0.317	Z = -0.577, p = 0.567
Синтеза једноставне двосложне речи	Z = -2.449, p = 0.014	Z = -0.000, p = 1.000
Синтеза сложеније двосложне речи	Z = -1.382, p = 0.147	Z = -1.342, p = 0.180
Синтеза тросложне и вишесложне речи	Z = -0.577, p = 0.564	Z = -1.000, p = 0.317

Што се тиче контролне групе, ни у једном задатку није пронађена статистички значајна разлика у постигнућу, као ни на претходном FONT тесту. Статистички значајна разлика у резултатима код експерименталне групе пронађена је у задатку идентификовања последњег гласа у речи, као и у последња два задатка ређања гласова у речи када је у питању тест анализе гласова, док је у тесту синтезе статистички значајна разлика у напретку примећена код задатка синтезе једноставне двосложне речи. Иако напредак после експерименталног периода није у великом броју задатака, чини се важним да је поспешио управо два најсложенија задатка на нивоу анализе гласова, што упућује на могућност побољшања фонолошке свесности експлицитном интервенцијом чак и код деце предшколског узраста. Треба напоменути да су деца имала више потешкоћа у речима које су комплекснијег фонемског састава као и код речи које су за нијансу мање фреквентне, што упућује на важност развоја вокабулара. Може се рећи да су у нашем истраживању испитаници показали просечну развијеност фонолошке свесности у овом тесту, што је у складу са претходним налазима литературе (Лазаревић 2014).

Све у свему, може се рећи да се, иако прелиминарно и на ограниченом броју испитаника, интервенција у облику читања стиховане поезије показала као успешни метод побољшања фонолошке свесности, барем када су неки нивои фонолошке свесности у питању.

5. ЗАКЉУЧАК

У намери да допринесемо истраживањима фонолошке свесности у српском научном контексту, истраживање смо засновали на питањима да ли свакодневно читање *Ризнице* чика Јове Змаја може утицати на побољшање фонолошке свесности и, ако је тако, у којим је аспектима напредак најочигледнији.

Након спроведеног експеримента и тестирања FONT и ТГАИСУР инструментима за мерење фонолошке свесности код предшколцке деце, може се закључити да доследно и свакодневно читање римоване поезије може позитивно утицати на поједине аспекте фонолошке свесности. Ти аспекти се пре свега односе на једноставније задатке као што су спајање и сегментирање слогова, препознавање риме, идентификовање првог и последњег гласа у речи, али и у нешто комплекснијим задацима анализе гласова попут ређања гласова у речи као и писања и синтезе једносложних и двосложних речи једноставнијих слоговних структура. Иако су резултати статистичке анализе показали статистички значајну разлику у постигнућима претеста и посттеста експерименталне групе и одсуство статистичке значајности код свих задатака у контролној групи, мали број испитаника нам не дозвољава да донесемо далекосежније и поузданије закључке. Због свега наведеног уз ограду закључујемо да читање стихова чика Јове Змаја може допринети развоју нивоа фонолошке свесности, али да се мора рачунати и на садејство разних других фактора попут узраста, свакодневних активности, познавања вокабулара итд.

С тим у вези, као најважније ограничење тренутног истраживања наводимо неједнаку дистрибуцију испитаника у експерименталној и контролној групи, као и мали број испитаника уопште. Пажљивији одабир испитаника омогућио би сагледавање разлике између полова, као и поузданији одговор на питање о постигнућима на тесту фонолошке свесности. Већи број испитаника и потенцијално институционализовано испитивање омогућило би такође и употребу нередуковане верзије теста анализе и синтезе гласова, што би поново утицало на валидније резултате.

Ипак, и у свом прелиминарном облику, рад има важне педагошке импликације. Наиме, указивањем на могућности побољшања фонолошке свесности деце предшколског узраста васпитачима се може саветовати

увођење вежбица за развој датог феномена и у ранијем узрасту. Активности не морају бити захтевне, већ управо као и поезија чика Јове Змаја – веселе, духовите и надасве учинковите. Будућа истраживања би ваљало усмерити ка поређењу фонолошке свесности на предшколском узрасту са каснијим постигнућима на тестовима читања, као и на друге могућности побољшања фонолошке свесности.

ЛИТЕРАТУРА

Ван Клик, Гилам, Макфаден (1998): Anne van Kleeck, Ronald Gillam, Teresa McFadden, A study of classroom-based phonological awareness training for preschoolers with speech and/or language disorders, *American Journal of Speech-Language Pathology*, 7, 65–76.

Голубовић (2003): Славица Голубовић, Таксономија фонолошких поремећаја, *Истраживања у дефектологији*, 77–95.

Голубовић и др. (2019): Славица Голубовић, Невена Јечменица, Синиша Суботић, Дубравка Кобац, Развој фонолошке свесности код деце узраста од шест до осам година, *Примењена психологија*, 12/2, 157–182.

Госвами (2015): Usha Goswami, Sensory theories of developmental dyslexia: Three challenges for research, *Nature Reviews Neuroscience*, 16/1, London: Nature Publishing Group, 43–54. https://doi.org/10.1038/nrn3836

Гуденс, Сандра (2003): Astrid Geudens, Dominiek Sandra, Beyond children's implicit phonological knowledge: No support for an onset–rime structure in children's explicit phonological awareness, *Journal of Memory and Language*, 49, Amsterdam: Elsevier, 157–182. https://doi.org/10.1016/S0749-596X(03)00036-6

Даниелсон (2000): Elaine Danielson, *The importance of nursery rhymes*, ERIC Database, MF01/PC01 Plus Postage.

Данкан, Сејмор, Хил (1997): Lynne G. Duncan, Philip H. K. Seymour, Shirley Hill, How important are rhyme and analogy in beginning reading?, *Cognition*, 63, Amsterdam: Elsevier, 171–208.

Јовановић-Симић, Славнић, Доброта-Давидовић (2008): Надица Јовановић-Симић, Светлана Славнић, Нада Доброта-Давидовић, *Практикум за развој визуелне и аудитивне перцепције*, Београд: Друштво дефектолога Србије.

Керол и др. (2003): Julia Carroll, Margaret Snowling, Charles Hulme, Jim Stevenson, The development of phonological awareness in preschool children, *Developmental Psychology*, 39/5, 913–923. https://doi.org/10.1037/0012-1649.39.5.913

Лазаревић (2014): Емилија Лазаревић, Развијеност фонолошке способности деце предшколског узраста, *Зборник Института за педагошка истраживања*, 46/2, 425–450.

Лаловић (2012): Дејан Лаловић, *Читање: од слова до текста*, Београд: Филозофски факултет.

Лим, Чу (2018): Chiu Tieng Lim, Fong Peng Chew, Using poems to increase phonological awareness among children, In: F. L. Gaol, N. D. Herawan, E. I. Choi (Eds.), *Issues and trends in interdisciplinary behavior and social science*, London – New York: CRC Press, 323–329. https://doi.org/10.1201/9781315225302-50

Лониган и др. (2013): Christopher Lonigan, David Purpura, Shauna Wilson, Patricia Walker, Jeanine Clancy-Menchetti, Evaluating the components of an emergent literacy intervention for preschool children at risk for reading difficulties, *Journal of Experimental Child Psychology*, 114/1, Amsterdam: Elsevier, 111–130. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2012.08.010

Миланков и др. (2021): Vesela Milankov, Slavica Golubović, Tatjana Krstić, Špela Golubović, Phonological awareness as the foundation of reading acquisition in students reading in transparent orthography, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18/10, 5440. https://doi.org/10.3390/ijerph18105440

Николић, Миленковић (2019): Мирјана Николић, Слађана Миленковић, Предлог програма за подстицање развоја предвештина читања у предшколској установи, *Иновације у настави*, 1, 125–138.

Ог, Сандман-Вит, Бејтман (2012): Julia Ogg, Ashley Sandman-Wit, Lisa Bateman, A primary approach to reading: Review of early literacy interventions implemented in pediatric settings, *Journal of Applied School Psychology*, 28/2, 111–132. https://doi.org/10.1080/15377903.2012.669741

Панић, Ђорђевић (2015): Маријана Панић, Вивијен Ђорђевић, Утицај фонолошке развијености на способност читања, *Настава и васпитање*, 65/4, 769–779. https://doi.org/10.5937/nasvas1504769P

Радичевић, Маринковић (1993): Вера Радичевић, Јелена Маринковић, Диференцијално-дијагностички значај теста за гласовну анализу и синтезу речи, *Дефектолошка теорија и пракса*, 1, 128–134.

Спасић (2022): Јелена Спасић, *Језичке игре у говорном развоју*, Јагодина: Факултет педагошких наука.

Суботић (2011): Синиша Суботић, Конструкција теста фонолошке свијесности на српском језику, *Примењена психологија*, 2, 127–149. https://doi.org/10.19090/pp.2011.2.127-149

Сучена и др. (2023): Ana Sucena, Cristina Garrido, Catia Marques, Marisa Lousada, Early predictors of reading success in first grade, *Frontiers in Psychology*, 14, Article 1140823. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1140823

Украјинец и др. (2011): Teresa A. Ukrainetz, Janae J. Nuspl, Kimberly Wilkerson, Sarah Rose Beddes, The effects of syllable instruction on phonemic awareness in preschoolers, *Early Childhood Research Quarterly*, 26/1, 50–60.

Фреш, Харисон (2013): Mary J. Fresh, David L. Harrison, *Learning through poetry: Consonant blends and digraphs*, Huntington Beach: Shell Education; Newark: International Reading Association.

Чолић, Вуковић (2018): Гордана Чолић, Миле Вуковић, Допринос фонолошке и синтаксичке свесности у почетном читању, *Психолошка истраживања*, 21/1, Београд: Институт за психологију, 75–90. https://doi.org/10.5937/PsIstra1801075C

Danica M. Jerotijević Tišma
University of Kragujevac
Faculty of Philology and Arts
English Department

RIZNICA BY ČIKA JOVA ZMAJ AND THE DEVELOPMENT OF PHONOLOGICAL AWARENESS IN PRESCHOOL CHILDREN

Summary: Relevant literature has widely confirmed that developed phonological and phonemic awareness facilitate or, more precisely, represent an important prerequisite for the development of reading and writing skills (Goswami 2015; Golubović et al. 2019). The first signs of the development of phonological awareness appear with the recognition of rhyme (Culatta et al. 2007). Given the results of previous studies showing that regular exposure to rhyming poetry has a positive effect on the development of phonological awareness in children (Fresh, Harrison 2013; Lim, Chew 2018), as well as the lack of empirical research on this topic in the Serbian scientific context, the present paper examines the potential effect of daily reading of verses from the *Riznica* by Jovan Jovanović Zmaj for two months on the development of phonological awareness in preschool children. Fourteen children (8 girls and 6 boys) participated in the experimental part of the study, while four children (3 girls and 1 boy) represented the control group. Children in the experimental group listened to verses from the aforementioned collection for fifteen minutes a day, for a period of 60 days, while the control group did not have any interventions. Both groups of subjects were tested before and after the experimental period using a FONT phonological awareness test (Subotić 2011) and a shortened version of the *Test Analysis and Synthesis of Speech Sounds in Words* (TGAISUR) (Radičević, Marinković 1993). The results showed that reading poems by čika Jova Zmaj can improve certain aspects of phonological awareness, primarily simpler ones, such as combining and segmenting syllables, recognizing rhymes, and identifying the first and last segments in words. Progress was also observed in more complex tasks of speech sound analysis and synthesis, but for more reliable conclusions it is necessary to conduct research with a greater number of participants. Although limited in scope and with cautious conclusions, the results of the conducted experiment underscore the importance of practising phonological awareness as a prerequisite for successfully mastering early reading.

Keywords: phonological awareness, phoneme, phone, rhyme, Jovan Jovanović Zmaj.